

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ
В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІЛариса ШУТАК, Галина НАВЧУК,
ВДНЗ України “Буковинський державний
Медичний університет”, Чернівці (Україна)
larisa3110@ukr.net; navchuk_g_v@mail.ruTHEORETICAL JUSTIFICATION OF THE ASSESSMENT
CATEGORY IN MODERN LINGUISTICSLarysa SHUTAK, Halyna NAVCHUK,
Higher State Educational Establishment of Ukraine
“Bukovinian State Medical University”, Chernivtsi (Ukraine),
ORCID ID: 0000-0001-8038-4080; RESEARCHER ID: S-61-30-2016
ORCID ID: 0000-0002-4624-1796; RESEARCHER ID: S-61-40-2016**Лариса Шутак, Галина Навчук. Теоритическое обоснование категории оценки в современном языкознании.**

В статье использованы **научные методы**: описательный, сопоставления, методики лингвистического наблюдения, классификации и систематизации. **Научная новизна**. Впервые проанализировано и обобщено природу оценочных значений в современном украинском языке. **Научная новизна** заключается в том, что впервые проанализировано и обобщено природу оценочных значений в современном украинском языке. **Выводы**. Категория оценки в современном украинском языке – это категория преимущественно сопроводительно-предикатного типа, поскольку с помощью ее словообразовательных аффиксов создаются значения различных сопроводительных предикатов базовых структур. Нередко возникает вопрос о классификации словообразовательных категорий сопроводительной предикатности, ведь в современном языкознании достаточно противоречиво истолковано соотношение понятий “оценочный”, “эмоциональный” и “экспрессивный”.

Ключевые слова: категориальная грамматика, словообразовательные суффиксы и префиксы, субъективнооценочные, негативнооценочные значения.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Однією з актуальних проблем сучасного мовознавства є категоріальний підхід до вивчення граматичної структури мови. Виокремлення категорійного словотвору зумовило можливість вивчити особливості формування словотвірних категорій за допомогою словотворчих засобів, які нейтралізують визначальні дієслівні граматичні категорії і стають морфолого-словотвірними виразниками іменникових категорій. Однією з таких категорій є категорія оцінки, яка виражається різноманітними словотворчими засобами. **Мета дослідження.** Саме перед мовознавцями постало стратегічне завдання – необхідність чітко витлумачити формально-змістову структуру категорії оцінки. Для цього використовуємо такі **методи дослідження**: *описовий* – для опису основних процесів формування категоріальних значень; *зіставлення* – для аналізу, синтезу й узагальнення основних лінгвістичних теорій, а також процесів, що відбуваються під час творення оцінних значень; *методики лінгвістичного спостереження, класифікації та систематизації* – для поділу форм і засобів творення категорії оцінки, розрізнення особливостей суб'єктивнооцінних значень. **Наукова новизна** полягає у тому, що уперше проаналізовано й узагальнено природу оцінних значень у сучасній українській мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Категорія оцінки як частина категоріального словотвору, на нашу думку, не достатньо вивчена. Є низка проблем, пов'язаних із класифікацією словотвірних категорій супровідної предикатності, розрізнення понять „експресивний”, „емоційний” чи „оцінний” тощо. Саме тому нами проаналізовано й узагальнено природу оцінних значень у сучасній українській мові.

Виклад основного матеріалу. Категорійний підхід до вивчення граматичної структури мови, який активно використовують в останні роки в українському мовознавстві, зумовив новий аспект аналізу словотворчих суфіксів та префіксів – як засобів категоризації значень непередикатних і передикатних компонентів базових синтаксичних структур. Його уможливив поділ граматичної системи на три підсистеми – синтаксис, морфологію та словотвір, яким властиві свої одиниці та категорії. Це посприяло вирізненню категорійного синтаксису, категорійної морфології та категорійного словотвору^{1,2}. На протигагу традиційному словотворові, що вибудував свою систему, яка об'єднувала словотвірні типи в межах різних способів словотворення, категорійний словотвір ґрунтується на синтаксичних засадах і становить сукупність категорій трьох рангів: 1) непередикатного типу; 2) основної предикатності; 3) супровідної предикатності³.

¹ Vyhovanec I.R. “Pryncypy kategoriynoyi gramatyky ukrayinskoyi movy” [Principles of categorical grammar of the Ukrainian language], III Mizhnarodnyy kongres ukrayinistiv. Movoznavstvo [III International Congress of Ukrainianists. Linguistics] (26-29 serpnya 1996 r.), Harkiv, 1996, P. 177 [in Ukrainian].

Gorunov A.P. “O sushnostiekspressii v formaheorealizacii” [About essence of expression in the forms of its implementation], *Voprosy stilistiki* [Stylistics issues], M.: Izd-vo MGU, 1966, P. 223 [in Russian].

Gorodens'ka K.G. “Sintaksychni zasady kategoriynogo slovtvoru” [Syntactic principles of categorical word formation], *Naukovi zapiski Vinnic'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu im. M. Kotsyubinskogo: 36. nauk, prac'. Serija: Filologija* [Scientific notes of Vinnitsa State Pedagogical University named after. M. Kotsyubinskogo: 36. Sciences, works. Series: Philology], Vinnicja, 2000, № 2, Vyp. 2, P. 24 [in Ukrainian].

У сучасному мовознавстві нині випрацьовано механізм формування словотвірних категорій усіх трьох типів. Словотвірні категорії непередикатного характеру утворюються в основних семантико-синтаксичних позиціях непередикатних компонентів – суб'єктній, інструментальній та локативній. Суть цього процесу полягає в тому, що базове семантичне елементарне речення у вихідній семантико-синтаксичній позиції розчленовується на два компоненти: означуване й означення. Далі означальний компонент або один із членів групи означення зазнає акцентування, унаслідок чого він формує кореневу морфему деривата, функцію означуваного компонента, що збігається із семантико-синтаксичною функцією відповідної синтаксеми в реченні, втілює суфікс чи префікс або префіксально-суфіксальна словотворча пара⁴.

Словотвірні категорії супровідно-предикатного типу визначають характер значення супровідного предиката базового словосполучення, що згортається в реальне слово в будь-якій позиції речення. Ці словосполучення становлять особливу двокомпонентну одиницю, нерозкладний синтаксичний компонент, що є перехідною структурою між словосполученням і словом⁵. Опорний суб'єктивний компонент таких словосполучень стає кореневою морфемою іменникового деривата, а залежний, виражений переважно прикметником із квантитативним значенням, реалізують здебільшого словотвірчі суфікси і зрідка – словотвірчі префікси⁶.

Формування словотвірних категорій основної предикатності пов'язане з уживанням базового семантичного елементарного речення, зокрема його предикатного компонента зі значенням дії або якісного стану, у комунікативній позиції теми, а відтак, у формально-синтаксичній позиції підмета наступного речення, що спричиняє перетворення дієслівного предиката базового речення на відпредикатний іменник, що відбувається за допомогою словотвірчих суфіксів, які нейтралізують визначальні дієслівні граматичні категорії і стають морфолого-словотвірними виразниками іменникових категорій⁷.

Оцінка передусім як категорія логіки зумовлює відповідну лінгвістичну категорію, в основі якої лежить порівняння з нормою, унаслідок чого вона виконує ціннісну (еталонну) функцію. Характерною ознакою порівняльної оцінки є трикомпонентність її структури, яка на аксіологічній шкалі виглядає так: норма локалізована в її центральній зоні і виконує роль нейтральної (серединної) оцінки; по обидва боки від неї розташовані два протилежних вияви емоцій – позитивний і негативний. На ці три категорії спирається і категорія суб'єктивної оцінки. Її складові різняться ступенем вияву суб'єктивності оцінних значень. Він є високим у позитивноо-

цінних та негативнооцінних значень, бо ґрунтується безпосередньо на емоційному ставленні мовця до об'єкта оцінки, і зовсім незначним у тих значень, що передають раціональну оцінку, оскільки вона спирається на сукупний емоційно-оцінний досвід носіїв мови. У зв'язку з цим варто зазначити, що категорія оцінки – це категорія словотвірного типу, тому що всі різновиди її значення реалізують словотвірчі засоби, а отже, це переважно категорія супровідно-предикатного типу, тому що за допомогою її словотвірчих афіксів реалізуються різні значення супровідних предикатів базових структур: кількісні, що співвідносяться з прикметниками *малий*, *великий* і тісно пов'язані з ними оцінні значення, відповідно суб'єктивна позитивна і суб'єктивна негативна оцінки, а також значення інтенсивності та збірності.

Нелегкою для мовознавців виявилася проблема розмежування словотвірних категорій супровідної предикатності, сформованих суфіксами іменників. Їх кваліфіковано лише як засоби категоризації кількісного значення супровідних предикатів, що послужило підставою для виділення словотвірної категорії (надкатегорії) кількості, у межах якої вирізняють підкатегорії (категорії) зменшеності, збільшеності, збірності та одиничності, а також вмотивовано необхідність виокремлення словотвірної категорії експресивності⁸. Щоправда, тут же вказано на синкретизм значень категорій зменшеності та збільшеності, бо вони тісно пов'язані з позитивним та негативним суб'єктивним оцінюванням мовцем когось, чого-небудь. Зважаючи на ці значеннєві особливості, деякі дослідники вирізняли окремі функціонально-семантичні поля зменшеності та зменшеності-експресивності, а також функціонально-семантичне поле збільшеності-експресивності⁹. Не зовсім переконаливим видається віднесення до надкатегорії (категорії) кількості категорії (підкатегорії) експресивності передусім тому, що її ядро становлять суфікси, які спеціалізуються на вираженні лише експресивних значень, а в периферійній зоні перебувають словотвірчі суфікси, що поєднують кількісне та емоційно-експресивне значення^{10,11}.

Створити струнку класифікацію словотвірних категорій супровідної предикатності важко було ще й тому, що в сучасному мовознавстві досить суперечливо витлумачено співвідношення понять “оцінний”, “емоційний” та “експресивний”. Здебільшого вказують на зв'язок цих понять, але не ототожнюють їх. Емоційне в мові завжди є експресивним, тобто служить для вираження, підсилення, але не кожне експресивне явище належить до емоційних. В емоційному завжди наявний компонент оцінки, воно виражає почуття, позитивне чи негативне сприйняття когось чи чого-небудь¹². Тому поняття “емоційний” і “оцінний” нерідко вживають як

⁴ Gorodens'ka K.G. Sintaksichni zasady..., op. cit., P. 23-26

⁵ Vyhovanec I.R. “Pryncypy kategoriynoyi..., op. cit., P. 177

⁶ Gorodens'ka K.G. Sintaksichni zasady..., op. cit., P. 24.

⁷ Ibidem., P. 26.

⁸ Vyhovanec I.R. Chastyny movy v semantyko-gramatychnomu aspekti [Part of the language in the semantic-grammatical aspect], K.: Nauk. dumka, 1988, 256 p. [in Ukrainian].

⁹ Bezpozasko O.K., Gorodenska K.G. Morfemika ukrayinskoyi movy [Morphemics of the Ukrainian language], K.: Nauk. dumka, 1987, 211 p. [in Ukrainian].

¹⁰ Belyavskaya E.G. “Ocenochynaya variantnost semantiki slov i frazeologizmov v kontekste” [Evaluative variability of words and phraseologisms semantics in context], *Anglijskayafrazeologiya v funktsionalnomaspekthe: Sb. nauch. tr. im. M.Toreza* [English phraseology in functional aspect: Collection of scientific works MGIIYa named after M.Toreza], M., 1989, Vol. 336, P. 22 [in Russian].

¹¹ Shutak L.B. Slovtvorna kategorizaciya subyektivnoyi ocinky v suchasny ukrayinskiy literaturniy movi [Word-forming categorization of subjective assessment in modern Ukrainian language]. Avtoreferat disertaciyi na zdobuttya naukovogo stupernya kandidata filologichnih nauk, K., 2002, 21 p. [in Ukrainian].

¹² Ibidem., 21 p.

взаємозамінні. На думку інших, емоційність не завжди передбачає оцінність, проте вона є “могутнім потенційним джерелом оцінності”¹³. Безпідставним видається використання поняття “експресивний” замість “емоційний” чи “оцінний”, як то спостерігаємо в згаданих працях українських мовознавців¹⁴.

Висновки. Категорія оцінки в сучасній українській мові – це категорія переважно супровідно-предикатного типу, оскільки за допомогою її словотворчих афіксів створюються значення різних супровідних предикатів базових структур. Нерідко постає питання щодо класифікації словотвірних категорій супровідної предикатності, адже в сучасному мовознавстві досить суперечливо витлумачено співвідношення понять “оцінний”, “емоційний” та “експресивний.”

Larysa Shutak, Galina Navchuk. Theoretical justification of the assessment category in modern linguistics.

The aim of the study. One of processing issues of modern linguistics is the categorial approach to the study in the grammatical structure of language. The separation of categorial word formation led to the possibility of studying the formation of word-forming categories by means of word-forming tools, which neutralize the definitive verbal grammatical categories and become morphological word-expressors of noun categories. This also distinguishes the category of evaluation, which is expressed by various word-forming tools. That is why one of the strategic tasks of categorial grammar is the need to clearly interpret the formal content of the category of assessment.

Research methods: descriptive – to describe the basic processes of formation of categorial values; comparisons – to analyze, synthesize and summarize basic linguistic theories, as well as the processes that take place during the creation of valuation values; methods of linguistic observation, classification and systematization – to separate the forms and means of creating the category of evaluation, to distinguish the features of subjective values. Scientific novelty. **For the first time**, the nature of valuation values in modern Ukrainian has been analyzed and summarized. **Conclusions.** The category of assessment in modern Ukrainian is a category of predominantly accompanying predicate type, since its word-forming affixes create the values of different accompanying predicates of basic structures. Quite often the question arises about the classification of word-forming categories of accompanying predication, because in modern linguistics the relation between the terms “evaluative”, “emotional” and “expressive” is quite contradictory.

Key words: grammatical category, word-suffixes and prefixes, subjective-estimated meaning, negative-estimated meaning.

Шутак Лариса – кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільних наук та українознавства Вищого державного навчального закладу України “Буковинський державний медичний університет”, автор близько 160 праць наукового, навчально-методичного та публіцистичного характеру, з яких 1 монографія, 5 розділів до двох колективних монографій, 7 навчальних та навчально-методичних посібників з грифом МОН та МОЗ України, 1 національний підручник. Коло наукових інтересів: категоріальна граматики української мови, порівняльне мовознавство, українська медична термінологія, лінгвопсихологія, українознавство в системі вищої освіти.

Shutak Larysa – Candidate of Philology, Associate Professor of Department of Social sciences and Ukrainian Studies of Higher State Educational Establishment of Ukraine “Bukovinian State Medical University”; she is the author of about 160 scientific, educational and critical publications, including 1 monograph, 5 sections in 2 monographs, 7 educational and teaching issues, which was approved by the Ministry of Education of Ukraine and the Ministry of Health of Ukraine, 1 national textbook. Research interests: Ukrainian, linguistics and cultural studies, problems of the research of Ukrainian medical terminology, the national language education in universities, categorial Ukrainian grammar.

Навчук Галина – кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету, автор близько 140 праць наукового, навчально-методичного та публіцистичного характеру, з яких 1 монографія, 5 розділів до двох колективних монографій, 7 навчальних та навчально-методичних посібників з грифом МОН та МОЗ України, 1 національний підручник. Коло наукових інтересів: українознавство в системі вищої освіти, проблеми впорядкування української медичної термінології, культура мовлення медичного працівника, національно-мовне виховання у ВНЗ, категоріальна граматики української мови.

Navchuk Halyna – Candidate of Philology, Associate Professor of Department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Higher State Educational Establishment of Ukraine “Bukovinian State Medical University”; she is the author of about 140 scientific, educational and critical publications, including 1 monograph, 5 sections in 2 monographs, 7 educational and teaching issues, which was approved by the Ministry of Education of Ukraine and the Ministry of Health of Ukraine, 1 national textbook. Research interests: Ukrainian, linguistic and cultural studies, problems of the research of Ukrainian medical terminology, the national language education in universities, categorial Ukrainian grammar.

Received: 12.08.2019

Advance Access Published: December, 2019

© L Shutak, G. Navchuk, 2019

¹³ Belyavskaya E.G. “Ochenochnaya variantnost...”, op. cit., P.32.

¹⁴ Bezpyoyasko O.K., Gorodenska K.G. Morfemika ukraïnskoyi..., op. cit., 211 p.